

foto: Dreamstime

Beleefbare natuur: van recreatieve infrastructuur naar bioculturele diversiteit

— Freerk Wiersum en Birgit Elands
(leerstoelgroep Bos- en Natuurbeleid,
Wageningen Universiteit)

Traditioneel richt de aandacht van het bosbeheer voor een beleefbare natuur zich op de ontwikkeling van de recreatieve infrastructuur. Tegenwoordig krijgen ook andere vormen van samenleven met natuur aandacht. Deze ontwikkeling wordt weerspiegeld in het nieuwe begrip “bioculturele diversiteit”.

> Het idee dat natuur er niet alleen is om te beschermen of te benutten, maar ook om te beleven, komt onder andere tot uiting in de Natuurverkenning 2010-2040 van het Planbureau voor de Leefomgeving. In deze studie staan vier kijkrichtingen voor de mogelijke ontwikkeling van de natuur in Nederland: vitale natuur, functionele natuur, inpasbare natuur en beleefbare natuur. De beschrijvingen van deze scenario's bieden een goed inzicht in de verschillende soorten van kennis die vereist is voor natuurbeheer. De ontwikkeling van *vitale natuur* richt zich primair op het behoud, beheer en ontwikkeling van karakteristieke biodiversiteit en natuurlijk-ecologische processen. Hierbij speelt kennis over de natuurlijk ecologische processen en bosdynamiek een grote rol. Bij de ontwikkeling van *functionele natuur* en *inpasbare natuur* krijgen respectievelijk de ontwikkeling van de duurzame benutting van ecosysteemdiensten en de betere afstemming van de financiële baten en kosten van de natuur specifieke aandacht. De ontwikkeling van functionele natuur is gebaseerd op kennis over houtteeltkundige productie- en ecologische reguleringsprocessen, en de ontwikkeling van inpasbare natuur op kennis over landschapsecologie. In de visie op een *beleefbare natuur* staat het bereikbaar, toegankelijk en beleefbaar maken van het groen centraal. Bij de uitwerking van deze visie is kennis over de diversiteit in belevingsvormen van de natuur van groot belang. Traditioneel richt de aandacht zich hierbij sterk op de esthetische en recreatieve beleving. In toenemende mate gaat het echter ook om gebruik, spelen, ontmoeten, ontwikkeling en zingeving. Deze nieuwe interesse voor de diversiteit in natuurbeleving komt tot uiting in het nieuwe begrip bioculturele diversiteit.

Bioculturele diversiteit

Bioculturele diversiteit weerspiegelt het inzicht dat de waardering voor natuur en biodiversiteit sterk wordt beïnvloed door de culturele diversiteit in het omgaan met de natuurlijke omgeving. Als gevolg van die culturele diversiteit hebben samenlevingen een grote verscheidenheid aan activiteiten ontwikkeld voor het omgaan met hun natuurlijke omgeving. Conservering van biodiversiteit dient daarom hand-in-hand te gaan

met conservering van culturele diversiteit. In zijn boek 'Wijsgeer in het wild' wijst Johan van Gronden, directeur van het Wereld Natuur Fonds, in dit verband op de verscheidenheid van talenrijkdom voor het beschrijven van biodiversiteit. De Florence Declaration van UNESCO uit 2014 over de relaties tussen biologische en culturele diversiteit in Europa benadrukt de co-evolutie tussen natuurbeleving en culturele ontwikkeling. Deze co-evolutie heeft zowel een historische als een toekomstgerichte dimensie. De historische dimensie komt tot uiting in onze landschappen. Het begrip bioculturele diversiteit verwijst dan naar het belang van conservering van biocultureel erfgoed. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het beheer van heidevelden door middel van begrazing met traditionele heideschappen of bij het beheer van het Veluwe industriële bekensysteem uit het watermolentijdperk. De toekomstgerichte dynamiek komt tot uiting in nieuwe vormen van samenleven met de natuur. Het begrip bioculturele diversiteit verwijst dan naar de culturele dy-

Tabel 1 Diversiteit in natuurwaarden en natuurbeleving

Omgevingswaarden	Gerelateerde vormen van natuurbeleving
<i>Gebruikswaarde:</i> Instrumentele mogelijkheden voor het verrichten van activiteiten in de natuur	Recreatieve activiteiten in de natuur Cultuur-specifieke vormen van verzamelen van bosproducten Natuur als toneel voor culturele manifestaties
<i>Esthetische waarde:</i> Mentale filters die mensen gebruiken om de natuur te evalueren en om de rust en schoonheid van de natuur te ervaren	Gecombineerde zintuiglijke en fysieke beleving Genieten van rust en ontspanning Genieten van sportieve prestaties in natuurlijke omgeving Genieten van spannende natuur Ervaren van natuur als herstellend Actief voelen en proeven van natuurobjecten
<i>Narratieve waarde:</i> Specifieke vormen van informatie en verhalen die een natuurgebied een specifieke identiteit geven	Ervaren van historisch erfgoed Ervaren van natuur als wildernis, Arcadië, etc. Ervaren van een gebiedseigen identiteit Herinneringen aan eerdere ervaringen met een natuurgebied
<i>Spirituele waarde:</i> Betekenis van natuur voor geestelijke verrijking	Ervaren van natuur als spiritueel verrijkend Gevoelens van interactie met hogere machten Gevoelens van innerlijke beschutting en geborgenheid Innerlijke gevoelens van schoonheid Ervaren van zingeving over levensvragen

Natuur en cultuur vormen een geliefde combinatie.

Beeldend Danstheater Telder aan het werk met 'Hartschrift'.

Foto: Hans van den Bos, Bosbeeld

namiek in beleving van de natuur, uiteenlopend van toenemende waardering van wilde natuur tot ontwikkeling van nieuwe vormen van functionele natuur.

Dynamiek in aandacht

Aandacht voor natuurbeleving is zeker niet nieuw in het Nederlandse bos- en natuurbeheer. Zoals blijkt uit de twee hoofdstukken 'Maatregelen

voor recreatie' en 'Beheer van cultuur- en natuur-historisch erfgoed' in het standaard handboek Bosecologie en Bosbeheer (kader 1). Wel vinden als gevolg van de huidige culturele dynamiek en de transities van een productie-economie naar een diensten- en kenniseconomie de laatste jaren verschillende vernieuwingen in belevingsgericht bosbeheer plaats. In de eerste plaats ontwikkelen zich nieuwe vormen van natuurbeleving. Zo

heeft de toenemende interesse in de positieve invloed van bossen en groen op gezondheid tot gevolg dat in 'zorg'bossen houders van een persoonsgebonden budget worden ingezet bij het beheer. Een ander voorbeeld is de ontwikkeling van natuurbegraafplaatsen. Het boek 'Waardevol groen' beschrijft een scala aan dergelijke innovaties.

In de tweede plaats beïnvloedt het toenemende

KADER 1

Aandacht voor recreatie en cultuur in bosbeheer

Sinds de tweede helft van de vorige eeuw is binnen het bos- en natuurbeheer veel aandacht geweest voor recreatie. Hierbij gaat men uit van de belevingswaarde van bos- en natuurterreinen als esthetisch aantrekkelijke gebieden. In deze gebieden kunnen mensen bijkomen van het drukke dagelijkse leven. De beheermaatregelen voor het optimaliseren van deze beleving bestaan uit het vergroten van de recreatieve gebruikswaarde door de aanleg van wandel-, fiets- en ruiterspaden en van parkeerterreinen en door het verschaffen van informatie over de aard van bos- en natuurterreinen. Culturele objecten kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de recreatieve aantrekkelijkheid. In veel natuurterreinen komen kenmerkende culturele objecten voor in de vorm van archeologische monumenten en historische gebouwen, uiteenlopend van kastelen tot schaapskooien. De historische landgoederen met hun mengeling van historische gebouwen, tuinen en parken en meer natuurlijke landschapselementen weerspiegelen de combinatie van natuur en cultuur. Behalve dergelijke cultuurhistorische erfgoed objecten kunnen ook moderne culturele objecten de recreatieve aantrekkelijkheid vergroten. Nationaal Park 'de Hoge Veluwe' is een iconisch voorbeeld van een recreatief aantrekkelijke combinatie van natuur, erfgoed en moderne cultuur. Andere voorbeelden van de combinatie van natuur met moderne landschapsobjecten zijn de Hessenhut uitkijktoren op het middelpunt van Nederland die recent in de Lunterense bossen werd aangelegd en het exotisch aandoende Spaans-georiënteerde theehuis in het natuurontwikkelingsgebied Millingerwaard. In het begin van de 21e eeuw ontwikkelde de aandacht voor cultuurhistorisch erfgoed zich als gevolg van het nationale programma Belvedere. Dit programma stimuleerde een grotere aandacht voor archeologische objecten en cultuurhistorische gebouwen in de natuurgebieden. Dit wordt bijvoorbeeld gedemonstreerd door de uitgave van het boekje over de gebouwen van Natuurmonumenten als verborgen schatten. Het programma vergrootte ook de aandacht voor het behoud van cultuurhistorische bouselementen in de vorm van bijvoorbeeld hakhout of van bosbouwkundige infrastructuur zoals wildwallen.

KADER 2

Nieuwe vormen van aandacht voor beleving in bos- en natuurbeheer

De huidige dynamiek in natuurbeleving heeft tot talrijke vernieuwingen in het bos- en natuurbeheer geleid. Hierbij is veel aandacht besteed aan het inspelen op de hernieuwde aandacht voor wilde natuur. Die beleving is gebaseerd op een natuurbeleving waarin de intrinsieke waarde van natuur centraal staat. Daarin wordt de natuur vaak als tegengesteld aan cultuur ervaren. Maar daarnaast ontwikkelen zich ook nieuwe vormen van natuurbeleving die natuur en cultuur als partners ervaren. Deze vormen van natuurbeleving worden weerspiegeld in de ontwikkeling van een veelheid van nieuwe beheeractiviteiten:

- Ontwikkeling van 'zorg'bossen gericht op de genezende beleving van natuur.
- Aanleg van speelbossen en blote voeten paden ter vergroting van de fysieke en zintuiglijke beleving van bossen.
- Ontwikkeling van plukbossen, voedselbossen en voedselverzamelingsroutes, inspeliend op hernieuwde interesses voor het letterlijk proeven van de natuur.
- Aanleg van culturele beeldenroutes en introductie van land-art objecten ter vergroting van de identiteit van natuurgebieden.
- Organisatie van nachtelijke excursies inspeliend op beleving van spannende natuur.
- Verkoop van bos- en natuurproducten als natuurvriendelijke en regionaal-specifieke producten gebaseerd op nieuwe vormen van gebruiks- en narratieve waarden.
- Organisatie van culturele evenementen zoals theatervoorstellingen en concerten als nieuwe vormen van gezamenlijke natuur- en cultuurbeleving.
- Aandacht voor moderne vormen van religie en spirituele beleving door bijvoorbeeld de aanleg van natuurbegraafplaatsen gericht op herinnering en de organisatie van wichelroedetochten.

multiculturalisme de natuurbeleving. Het eerder in dit blad beschreven proefschrift van Marjolein Kloek over de natuurbeleving van verschillende groepen immigranten in Nederland weerspiegelt de toenemende belangstelling van natuurbeheerorganisaties voor cultuurspecifieke vormen van natuurbeleving. In de derde plaats resulteert de maatschappelijke ontwikkeling in medeverantwoordelijkheid en lokaal natuurbeheer van burgers zich in nieuwe vormen van natuurbeheer, waarbij burgers de natuur beleven als coproduct.

Als gevolg van deze maatschappelijke dynamiek richt de aandacht bij de inrichting en beheer van beleefbare natuur zich niet alleen meer op de recreatieve infrastructuur en de erfgoedwaarde, maar op een groter scala van uitingen van natuurwaardering en beleving.

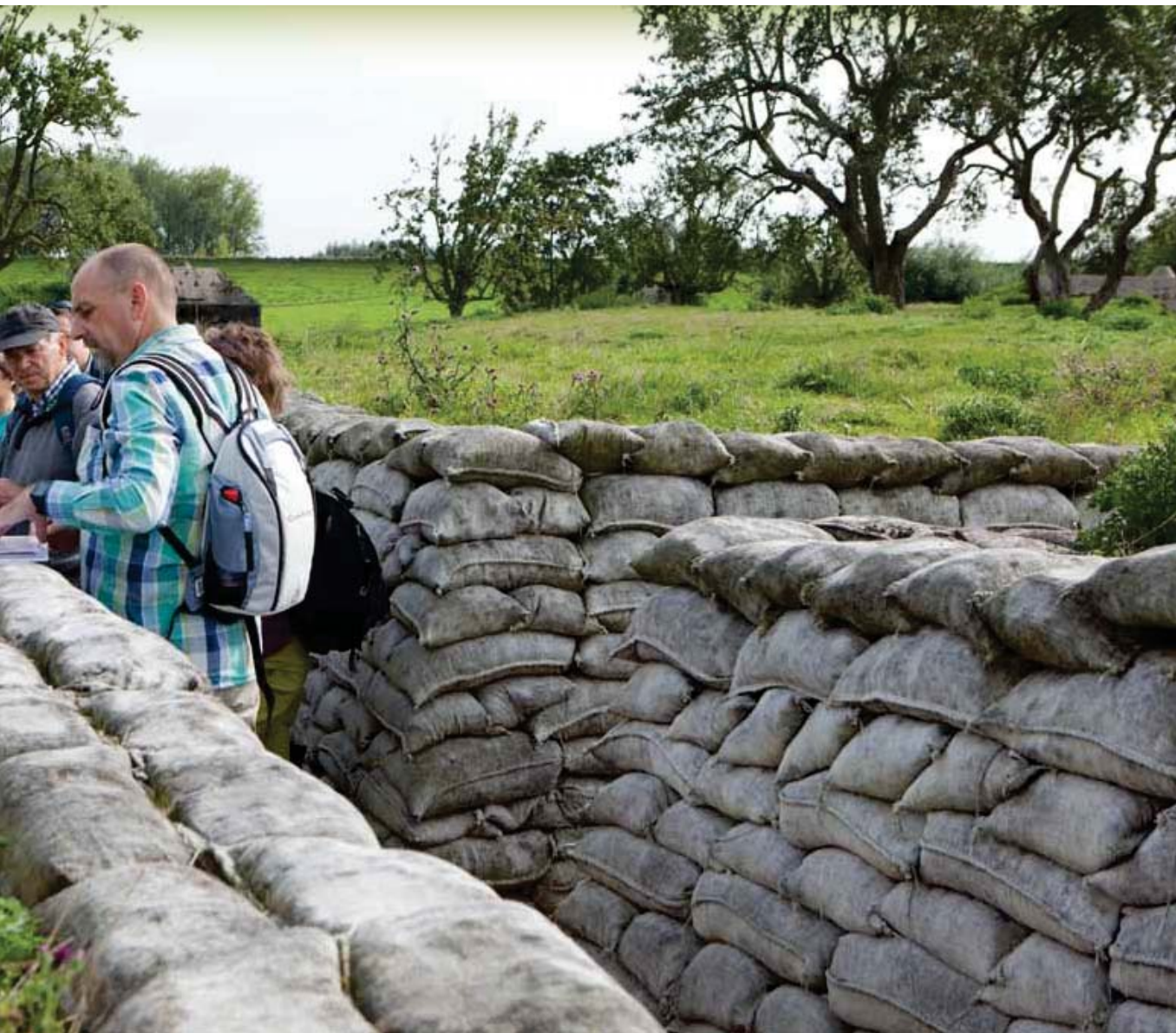
Diversiteit in natuurwaardering en beleving

Het begrip bioculturele diversiteit weerspiegelt het idee dat mensen natuur op veel verschillende

foto Hans van den Bos, bosbeeld

manieren kunnen waarderen en beleven. Een goede kennis voor de diversiteit in vormen van natuurbeleving biedt de mogelijkheid om een beter inzicht te krijgen in deze diversiteit. Verschillende 'omgevingswaarden' (tabel 1) manifesteren zich door een veelheid aan belevingsvormen. De traditionele vormen van aandacht in het natuurbeheer voor recreatie richten zich vooral op recreatieve belevingsvormen en de daaraan gelieerde esthetische belevingsvormen. Met de toegenomen aandacht voor cultureel erfgoed is er sinds de jaren negentig steeds meer aandacht voor de narratieve waarde en belevingsvormen. De natuur als bron voor spiritualiteit is het laatste decennium ook in opkomst. De laatste jaren ontwikkelden zich als gevolg van het steeds bredere scala van vormen van natuurbeleving diverse nieuwe aandachtspunten in het beheer (kader 2). Naast de dynamiek in natuurwaarden en daarmee samenhangende vormen van beleving is er tevens sprake van een verandering in wat wel de toe-eigeningswaarde van natuur wordt genoemd: mensen hebben het gevoel dat een natuurgebied

Veel bezoekers van natuur zijn geïnteresseerd in het verhaal van het landschap. Hier een gids met zijn excursiegroep in een loopgraaf op Werk aan de Groeneweg (onderdeel van Hollandse Waterlinie).

hen toebehoort. Bij deze vorm van waardering gaat het er niet om of iemand de natuur als object kan beleven, maar om de mogelijkheid om een eigen samenlevingsvorm met de natuur aan te gaan. Zo'n persoonlijke verhouding kan zich uiten in de creatie van zeer persoonlijke vormen van bioculturele diversiteit. Het onderscheid tussen volkstuincomplexen en landgoedparken vormt een klassiek voorbeeld van hoe verschillende vormen van toe-eigening door verschillende maatschappelijke groepen tot zeer verschillende vormen van bioculturele diversiteit kunnen leiden. Het beheer van beleefbare natuur vraagt daarom behalve aandacht voor nieuwe vormen van natuur-cultuur interacties, ook veel aandacht voor actieve participatie van verschillende groepen van de samenleving bij het beheer.

Geïntegreerd cultureel-ecologische benadering

Als gevolg van de recente aandacht van het Nederlandse bos- en natuurbeleid voor een participatiemaatschappij krijgt de beleefbare natuur

steeds meer aandacht. Door deze ontwikkeling wordt het traditionele onderscheid tussen natuur als autonoom object versus cultuur als menselijk fenomeen steeds meer doorbroken. Bos- en natuurbeheer worden niet alleen meer geassocieerd met een specifieke sectorale activiteit in landelijke gebieden, maar vormt in toenemende mate een activiteit in een sterk gedomesticeerde levensomgeving waarin een diensteneconomie een dominante rol speelt. In deze gedomesticeerde omgeving bestaat een sterke interactie tussen natuurbeleving en cultuurbeleving. Niet alleen neemt de belangstelling voor het behoud van het traditionele bioculturele erfgoed toe, maar ook ontwikkelen zich nieuwe vormen van samenleven met de natuur en nieuwe vormen van bioculturele diversiteit.

Het Nederlandse handboek Boscologie en Bosbeheer besteedt, in aansluiting op de uitgebreide behandeling van ecologische en teelttechnische aspecten, slechts twee hoofdstukken aan de thema's recreatie en cultureel erfgoed. Hieruit blijkt dat er in het bos- en natuurbeheer nog steeds

relatief weinig aandacht is voor de diversiteit in belevingsvormen en de daarmee gepaard gaande bioculturele diversiteit. Het begrip biodiversiteit heeft bij de ontwikkeling van een ecologische benadering van bos- en natuurbeheer een grote rol gespeeld. In de huidige tijd vereist bosbeheer niet alleen de toepassing van ecologische kennis, maar ook inzicht in de verscheidenheid in culturele waarden en verschillende vormen van beleving van bossen. Voor beheerders betekent dit dat naast kennis over de recreatieve en de erfgoedbetekenis van bos- en natuurterreinen, ook aandacht vereist is voor nieuwe vormen van natuurbeleving. Het begrip bioculturele diversiteit biedt perspectief voor de ontwikkeling van een geïntegreerd cultureel-ecologische benadering waarin ecologische doeltypen en natuurbeleving typen op een geïntegreerde wijze aandacht krijgen.<

freerk.wiersum@wur.nl